

VI.

Від колиски до могили.

ВАГІТНА жінка повинна стерегтись не тільки від того, що їй без сумніву шкодить, але з народнього погляду часто-густо й від таких подій, які не мають розумного обґрунтування, напр., не дивитись на жаб, на калік, не переступати й не топтати віника або деркача. „Ти б, молодице, не топтала деркача: не годиться, гріх“,— казали одній жінці, а вона відповідала: „Таке! хто заміча, той і одвіча“. Але коли прийшло важке родиво, то вона мусіла була вклонитися віникові ¹⁾.

Звичайно перед пологом вагітна жінка ховається, щоб люди менш знали. В хаті одмикаються усі замки, на одержі ростьобують усі застьяжки, щоб породіллі було легше.

Пупець у хлопчика одрізують на сокирі, щоб з його вийшов майстер, у дівчинки—на гребні, щоб пряжа була. „Місце“ посипають житом і закопують в хаті. Коли дитина родиться мертва, то її ховають в хаті під столом або під порогом, або на току, де стоги ставлять, „на поду“, позаяк перші снопи кладуть навхрест і місце на поді таким чином освячується.

Коли дитина здорова, то незабаром її хрестять. Баба-повитуха передає її кумові і говорить: „Нате вам новорожденне, а нам принесіть молитвенне й хрещене“. Кум передає дитину кумі, і йдуть до церкви хрестини правити.

¹⁾ Жизнь и творч. крест. Харьк. губ., 1898 р., I, 209.

Після хрестин вертаються до-дому. Кум з кумою сідають на покуті. Дитину дають матері з доброзичливими примовками. Приходять гості—жонаті й заміжні—і справляють хрестини. Хазяїн частує кумів горілкою і бризкає нею під стелю, щоб дитина виросла та підсакувала.

Днів через два бувають зливки, або рай. Приходять тільки баби. На стіл кладуть хліб і сіль. Повитуха непочатою водою, це б то узятою вранці до схід сонця, обмива породіллі обличчя й руки, щоб ніхто не з'урочив, і груди, щоб був покорм.

Поміж кумом та кумою, породілею і бабою-повитухою звичайно встановлюються добрі відносини. Жінка ходить до своєї баби в свята в гості з подарунками.

Коли пройде рік, то буває постриг дитини на кожусі вовною наверх. Волосся ховають в тину, щоб кучерявий був, або в коров'ячий кізак, щоб чорнявий був; так тепер з'ясовують звичай, в ґрунті котрого криється инша мета—щоб яка зла личина не знайшла волосся на шкоду дитині.

Звичаї зливки і постригу дуже старі й поширені не тільки на Україні, але й на Московщині, де були за старі часи навіть у бояр та царів. Перший звичай має значіння очищення, а другий—офіри або жертви богам (*pars pro toto*).

Життя дитини поширяється повагом. Спершу його держуть в пелюшках в колисці. Мати співає над ним любячні, чулі пісні. Під ці пісні в звуках рідної української мови просипаються й ростуть перші думки та почуття людини,—святе діло мати і святе діло рідна мова!

Коліскові пісні занадто прості, мняякі, цілком пристосовані до перших проміннів розуму в дитини. Здебільшого мати або сестричка співають про kota—воркота:

Коте сірий,	Дамо тобі сала,
Коте білий,	Щоб дитина спала,
Коте волохатий,	Будем бити по лапках,
Да ходи до хати	Щоб не ходив по лавках,
Дитиночку колихати,	Щоб не скидав кружечків,
Дамо тобі папи (хліба)	Щоб не з'їдав вершечків.
Да у твої лапи,	

Колискові пісні з котиком легко пристосовуються до кожної дитини, часом з доброю наукою, напр.:

А-а, коточок,	Не вчися, коте, красти,
Украв у баби клубочок,	А учись робить,
Да поніс до Галі,	Черевики шити,
Положив на лаві.	Та не дорогії—
Стала Галя kota бить:	По три золотії.

Діти, як тільки піднялись на ноги, йдуть на вулицю. Зімою вони сидять по запічках, або в куточку грають в креймашки, в палочки, а тільки пригріло сонечко—вони мерщій на вулицю, збираються до купи і ведуть іграшки. Играшок безліч: з м'ячем, з палками, з джгутотом, камінцями, в свинки, гилки, скраклі, комарь, городок, стінки, ярки, бабки, деркач, крам, дуб, мак, квач, кузмерки (жмурки), кішка й мишка, гуси, краски, просо, дударь, дрібушечки та инш.

Чимало іграшок проходить зо співами, напр., гра в дударя. Хлопчик лежить, а круг його танцюють хлопчики й дівчата, співаючи:

Захворав наш дударь, занедужав,
 Та пішли баби зілля рвати,
 Трой-зілля рвати, дударя купати.
 Та уж наш дударь та рученьку підняв,
 Та уж наш дударь та і другу підняв,

Та уж наш дударь і ніженьку підняв,
Та уж наш дударь і головку підняв,
Та уж наш дударь і зовсім устав.
Ой, ходімо, подивимось, як старі баби скачуть.
Отак баби скачуть, отак баби пляшуть
Згорбившись, зажмурившись.

Перші три вірші повторюються кожний раз при словах «та уж наш дударь», і за кожним разом хлопчик-дударь підніма руку, ногу, голову і т. д.

Або гра в мака. Маленькі дівчатка, узявшись за руки, ведуть круг, а посередині його сидить одна. Співають:

Соловечку сватку, сватку,
Чи бував же ти в садку, в садку?
Чи видав, як сіють мак?

Дівчинка, що сидить, показує руками, як мак сіють. Далі співають знов «Соловечку»..., тільки зміняють слова: «Чи видав ти, як мак рвуть? Чи видав ти, як мак їдять?», а дівчинка усе показує руками ¹⁾.

Коли діти стануть дорослими парубками та дівчатами, то починаються так звані «вулиці» — в літку, «вечерниці» або «досвітки» — в зімку. Молодіж збирається в хаті якої-небудь вдови, співають, жартують. Ці зібрання часом бувають шкодливі. Вже в старовину, як видно з оповіданнів Квітки-Основ'яненка, напр., з його «Маруся», поважні батьки не пускали дочок на вечерниці; пізніш — в умовах нового життя з ганебними впливами фабрик, заводів та салдаччини, вечерниці не викликають ухвали з боку людей, що ознайомились з ними, особливо в передмістних селах ²⁾.

¹⁾ *Івановъ*, Игры крест. дѣтей, 76, 70.

²⁾ «Южный Край» за 1881 р., № 44 (Передмістя), 1888 р., № 2474 (Зміїв), 1889 р., № 2780 (Котельва) — погані відозви.

Звичай скликати вечерниці від дорослих переняли місцями підлітки, що зовсім погано, бо вони призивають до горілки; часом бувають зовсім ганебні речі від таких недолітніх вечерниць! Раз в суді була навіть карна справа, як хлопчики бігли з шинку з горілкою, а парубки побили їх дрючками й одняли собі пляшки.

Весілля на Слобожанщині здавна звернуло на себе увагу етнографів, драматургів, художників і вчених. В літературі є безліч описів весілля, особливо пісень. Слобожанщина сама по собі має стільки описів весілля, як ні одної иншої галузі її побуту. Найстаріший опис, зроблений Калиновським в 1786 р., відноситься до Слобожанщини. Дуже повні описи слободського весілля знаходяться в оповіданнях Квітки. Десятки описів весілля можна знайти в «Жизнь и творчество крестьянъ Харьков. губ.» 1898 р.

На Слобожанщині записані не тільки пісні, а й звичаї та прислів'я, злучені з весіллям.

Шлюб залежить від суда Божого—„суженого конем не об'їдеш“, але й люди повинні тут доглядати. Женитися треба рано. „Хто рано жениться, ніколи не кається“, але женитися треба з обережністю. „Жениться—не напасть, та як би оженившись не пропасть.“ „Є каяття, та нема вороття“. Дівкам не слід засижуватися. „З Богом, Параско, коли люди трапились“ „Хоч за старця, аби не остаться“. Позаяк вінчаються здебільшого в осени біля Покрови, то дівчина просить в пісні Пресв. Богородицю покрити її хоч ганчіркою, аби не зостатись дівкою. Батько дає синові пораду вибрати молоду обережно:

Не уважай, пане брате,	Оно пойди, питай люди,
Чи головонька гладка,	Чи у неї хатка.

Не уважай, пане брате, Оно пойди, питай люди,
Чи гладко в таночку ходить, Чи сорочку зробить.

Українське весілля досі заховало значіння великої родинної драми і справляється воно з такою повнотою, якої нема у других слов'янських народів. Усі частини цієї драми добре розвинуті. По складу українське весілля відповідає класичним—грецькому та римському, особливо наближається по змісту й ході до римського ритуалу, так що їх сміло можна поставити поруч по цільности усієї справи. Йде воно таким чином: 1) молодий через старостів наче б то купує молоду; 2) торг за дівчину, плата батькові, заручини; 3) молодій розчісують косу; 4) на молоду надівають очіпок, очепини; 5) перед весіллям дівчата гадають; 6) молодих садовлять на кожух; 7) молодих водять круг стола, діжи, або корова; 8) вгощання короваем; 9) весільний бенкет; 10) зв'язування рук молодим; 11) обливання водою біля колодязя; 12) зустріч молодих зо свічкою; 13) привітання від малого хлопця; 14) веселі пісні, побажання молодим; 15) кидання на молодих зерна; 16) комора, весільне ліжко; 17) перезва.

Починається весілля звичайно промовами сватів. Мати, побачивши сватів, каже дочці: «Ох, вже старости приїхали! Вийди з хати». Входять сторости—2 чоловіка з палічками в руках, знімають шапки, низько кланяються і кажуть:

Свати. А пустіть, будьте ласкаві, в хату, кланяємось вам, свате, хлібом-сіллю. (Дають хліб).

Батько й мати. Спасибі за хліб, за сіль. Сідайте.

Свати. Ми прийшли до вас шукати куніці, що ховається під солом'яні копиці. (Входить дівчина і, наче засоромившись, стає коло печи й колупає її).

Батько. Бачите, ловці-молодці, що ви наробили: мене з жінкою засмутили, дочку пристидили, що скоро піч зовсім повалить. Так ось що ми зробимо: доброго слова не цураємось, а щоб ви нас не порочили за те, що ми передержуєм куницю—красную дівицю, то ми вас перев'яжемо і тоді усе добре вам скажемо. Дочко! прийшла черга і нам до прикладу казати, годі піч колупати, а чи нема чим цих ловців-молодців пов'язати? (Дочка мовчить, колупає піч).

Мати. Чи чуєш, що батько каже? Йди, та давай чим людей перев'язати! А може нічого не придбала, та з сорому піч колупаєш? Не вміла матери слухати, не вчилася прости, не зробила рушників?

(Дівчина йде в кімнату і виносить звідтіль на тарільці два вишитих, хрест на хрест положених, рушника, кладе їх на хлібові, вклоняється їй цілує руку у батька та у неньки, потім оперезує рушниками сватів. Свати вклоняються і кажуть:)

Свати. Спасибі батькові й матері, що свою доню рано будили і доброму ділу вчили. Спасибі й дівочці, що рано вставала, тонко пряла і гарні рушники придбала. (Входить молодий. Дівчина виносить червону хустку).

Батько. Цьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затакай, та до себе притягай, та слухай його, та шануй. (Дівчина дарує хустку. Старі починають частувати гостей).

1-й сват (хвалить горілку і каже другому): А ну, товаришу, спробуй ти, та скажи, чи пили ми таке у Туреччині, або у Німеччині?

Батько. Кушайте на здоров'ячко! Ішла баба від ляхів, та несла здоров'я сім міхів, так ми у неї купили, сім рублів заплатили, та в цю горілочку положили.

(Входять дівчата, дружки).

Дівчата (співають):

Обмітайте двори,	Срібні блюдечки,
Застилайте столи,	Золоті мисочки,
Кладіте ложечки,	От ідуть дружечки!

Мати. Сідайте, дружечки, мої голубочки! (Садить їх біля молодої та молодого).

Дівчата (співають):

Ламліте роженьку,	На двір танцювати,
Стеліть дороженьку,	З скрипками, цимбалами,
Щоб мняко ступати,	З хорошими боярами.

(Входять бояри, хлопці—де-котрі з музиками і починають грати й танцювати).

Засватана дівчина співає:

Коли б я знала,	Щоб були білі
Коли б відала,	Для свекорка старенького,
Що засватана буду,	Для приходу його....
Мила б стіни,	

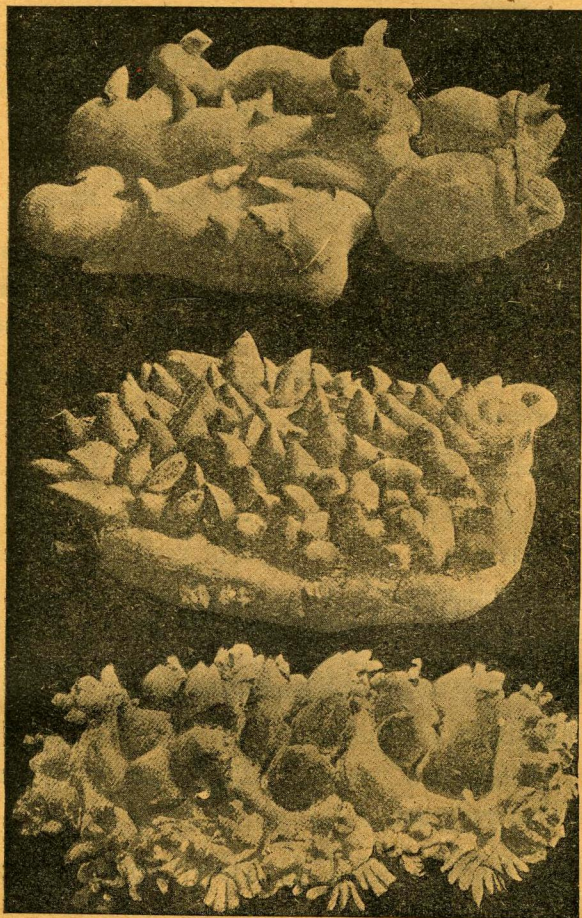
А рідня молодої співає таку пісню:

Дай нам, Боже, в добрий час,	Звеселися, родино,
Як у людей, так у нас,	Щоб нам жито родило.
І щасливу годину.	

Коли молоду садять на покуті на так званий пс-сад, то співають:

Слала зоря до місяця:	Зрадується звір у полі,
Ой, місяцю товаришу,	Зрадується гость у дорозі.
Не заходь ти раній мене,	Слала Мар'я до Івана:
Зайдемо обое разом,	Ой, Іване, мій сужений,
Освіtimo небо і землю,	Не сідай ти на посаду,

На посаду раній мене, Ой, первий двір—батька
Сядемо обое разом, твого,
Звеселимо ми два двори: А другий двір—батька мого.

К о р о в а ї.

Велике число пісень відноситься до весільного хліба — короваю, який колись був жертвою богам. Напр.:

Марусина мати Сусід своїх просить:
По сусідоньцям ходить, Да сусідоньки мої,

Прибудьте до мене,
Та до моєї хати,

Та до мого дитяти
Коровай бгати.

Печуть коровай з учтою, пишно і велично, піднімають діжу до стелі, стукають по печі і т. инш. При цьому співають такі пісні:

Поставив староста на столі свічечку:
Гори, гори, свічечко, аж до півночі,
Доки наша піч коровай не спече.

* *
*

Піч наша регоче,
Короваю хоче,

А припічок усміхається,
Короваю сподівається.

* *
*

Ой, коровай, коровай,
Багато до тебе кошту треба:
Корець муки пшенишної,
Цебер води кринишної,

Фаску масла ярових коров,
Копу яєць молодих курей,
Гарнець соли ледової,
Ківш калини червоної.

* *
*

Світи, місяцю, з раю
Нашому короваю,
Аби бил коровай красний,
Та як сонечко ясний,

Аби нам ся било видно
Коровай плести дрібно
Зпідсподу різочками,
А зверху квіточками.

Коли йдуть до церкви вінчатися, а також коли молода їде до молодого, то їх благославляють іконами на нове життя, як це видно на малюнках, де в руках у молодих ікони на рушниках, на молодій весільна червона шапка з квіток, поруч дружко, перев'язаний рушником.

На другий день після весілля бува перезва — молодих водять з музиками по вулицях, а підпилі жінки та

чоловіки співають пісні, здебільшого сороміцького змісту, і танцюють.

Весілля обходиться дорого. Можна зробити цікаве порівняння, скільки воно обходилося на Слобожанщині в 1786 р. і скільки обходилося тут же приблизно через сто років, в 1898 р. Втрати молодого були такі:

Весілля (в слоб. Тростянці на Охтирщині).

	в 1786 р.	в 1898 р.
1. За вінчання попові й півчим	1 карб. 50 к.	15 карб.
2. Батькові та матері молоді	— " 70 "	20 "
3. Рідні її (братам, сестрам)	2 " 04 "	8 "
4. Дружкам на горіхи	— " 20 "	10 "
5. Боярам на квітки	— " 05 "	— "
6. Хліб	3 " — "	3 "
7. Горілки 9 відер	6 " — "	50 "
8. М'ясо та сало	2 " 20 "	20 "
9. Соли $\frac{1}{4}$ пуда	— " 10 "	— "
10. Риба та масло	— " 90 "	— "
11. Перець	— " 10 "	— "
12. Музики	— " — "	17 "
Всього	16 карб. 79 к.	150 карб.

Що до втрат молоді та її родини, то вони в 1786 р. на подарунки й на вгощання давали 17 карб. 41 к., а в 1898 р. — 54 карб. Взагалі ж весілля в 1786 р. обходилося приблизно в 33 карб., а в 1898 р. — в 204 карб. ¹⁾.

Сумний похорон має свої звичаї й пісні. Покійникові підтикають хустку і кладуть в неї 2 або 3 коп., щоб було чим одкупитись на тім світі; жінок убірають

Перезва з червоною хороговою (старий малюнок).

в очіпок, дівчину — в вінок; відчиняють ворота й двері, вішають на стіні рушник, щоб душа покійника одпочила. Жінки голосять з плачем пісні, а коли винесуть тіло з двора, то зачиняють ворота й двері, щоб хвороба не вернулась; забороняють нести через сади та огороди, щоб

¹⁾ Калиновскій, в «Харьков. Сборн.» 1889 р., 174; *Калашиковъ*, Жизнь и творч. крест. Харьк. губ., 1898 р., 231.

овоч не омертвіла. Вернувшись після похорону до дому, беруться руками за піч, щоб не боятись покійника, а в дійности для очищення.

Похоронні співи звуться голосінням. Назва вказує, що й на Україні колись були баби-плачеї, що по найму викрикували пісні, які існують досі в Великоросії на півночі. Зміст пісень міняється по покійникові: різний над батьком, матеррю, сином, дочкою, чоловіком. Напр., над помершим братом подекуди голосять:

Братіку, моє сонечко,
Братіку, мій місяцю ясний,
Чом ти не обізвешся,
Чом не розмовляєш?
Де ж твої ніженьки ходили,
Де ж твої рученьки робили,—
На що не глянемо,
Тебе споминать будемо...

2-й випуск.

Культурно-Історична Бібліотека

під ред. Проф. Д. І. БАГАЛІЯ.

□ □ □ □

№4

Проф. М. Ф. СУМЦОВ.

СЛОБОЖАНЕ

Історично-
Етнографічна
Розвідка.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА

М. 53005
1917/34 р.

ВИДАВНИЦТВО „СОЮЗ“

Харківського Кредитового Союзу Кооперативів.

1918.

